

Els fets d'octubre de 1934: més enllà de l'acció governamental

MANUEL LÓPEZ ESTEVE

L'octubre de 1934 Salvador Espriu va escriure el seu primer poema documentat amb el nom de *Dansa grotesca de la mort*.¹ Les dues darreres estrofes feien referència als fets d'octubre de 1934. En aquest poema Espriu expressa el que en aquells moments pensava que havia estat la insurrecció d'octubre:

Pregària breu al senyor
Déu Jesucrist embolcalla
Amb dol extern la baralla
per quatre sous de xavalla
Flames de ciris. Buidor
Vetllen la rica sucalla
Trist pensament ja tenalla
la pietosa brivalla:
«Malaguanyada mortalla»²

Per a Espriu aquella insurrecció havia estat una «baralla per quatre sous de xavalla», que presagiava el que succeiria a partir de juliol de 1936 amb la Guerra Civil espanyola. La interpretació present en la reflexió poètica d'Espriu, i en d'altres anàlogues de diversos testimonis,³ ha tingut un llarg recorregut a l'hora de fixar la significació històrica dels fets d'octubre.

La insurrecció catalana d'octubre de 1934, en contraposició a la revolució asturiana, ha estat analitzada per bona part de la historiografia només com un gest

¹ Un comentari d'aquest poema a Rosa M. Delor: *Salvador Espriu, els anys d'aprenentatge (1929-1943)*, Edicions 62, Barcelona, 1993, pp. 186-194. Dec el coneixement del poema *Dansa grotesca de la mort* a Josep Fontana per haver-me assenyalat el seu interès.

² S. Espriu: *Les cançons d'Ariadna*, Ossa Menor, Barcelona, 1949.

³ Es pot veure la valoració que Antoni Trias Pujol feia a Miguel de Unamuno el 2 de novembre de 1934 des del vaixell-presó *Uruguay* a «Cartes d'Antoni Trias Pujol a Miguel de Unamuno» a cura de Carles Bastons, *Serra d'Or*, setembre 1984, pp. 36-39.

de caràcter governamental per redreçar la direcció política de la República, incorporant l'aspiració federal. El desenvolupament de la caracterització de la insurrecció catalana, és a dir, la d'una acció de força governamental, fonamentalment d'*alta* política, sense més voluntat que la de reconduir el rumb del govern de la República i considerada un gravíssim error polític, ha dut a fixar tot un seguit d'explicacions causals per a fonamentar-la empíricament. L'absència de la participació obrera, el paper secundari dels rabassaires, les contradiccions i manca de preparació del govern català o la inacció dels nacionalistes d'Estat Català han estat els aspectes remarcats per explicar el perquè del fracàs de la insurrecció i per a significar-la com a política i catalanista.⁴ S'ha assenyalat, també, que els fets d'octubre s'han d'entendre com a resultat del menysteniment de la resolució institucionalitzada dels conflictes per les diverses forces socials i polítiques i com la falta d'acatament per part de les esquerres dels mecanismes de democràcia representativa, que situaria l'octubre de 1934 en un pla similar a la «*sanjurjada*» de 1932.⁵

Tot i que bona part dels aspectes assenyalats són d'una importància cabdal per explicar la significació dels fets d'octubre, massa sovint han estat tractats amb una escassa utilització i anàlisi crítica de les fonts documentals, amb una assumptió acrítica dels plantejaments interpretatius coetanis als mateixos fets i, en darrer lloc, només sota l'òptica del resultat de la insurrecció, un fracàs vist com un element desestabilitzador dels mecanismes democràtics. En aquest sentit, Enric Ucelay ha assenyalat la necessitat d'analitzar el 6 d'octubre en funció de les diverses lògiques que hi convergiren per a valorar-lo en totes les dimensions i interpretar de manera més precisa el seu significat en la dinàmica social i política del període republicà.⁶

Certament, a l'hora d'analitzar els fets d'octubre s'ha remarcat el caràcter multifforme i les diverses opcions polítiques presents.⁷ En les jornades d'octubre hi

⁴ Vegeu la caracterització dels fets d'octubre de 1934 com essencialment polítics i mancats de component social a J. Termes: *Història de combat, Afers*, Catarroja-Barcelona, 2007, p. 294 i M. Cruells: *El 6 d'octubre a Catalunya*, Pòrtic, Barcelona, 1970, entre altres. L'absència de la classe obrera a R. Vinyes: *La Catalunya Internacional, El frontpopulisme en l'exemple català*. Curial, Barcelona, 1983, p. 97, i la dels rabassaires a A. Balcells: *El problema agrari en Catalunya. La qüestió rabassaire (1890-1936)*, SPA, Madrid, 1980, pp. 280-281. Per a Estat Català, E. Ucelay: *Un joc d'aparences, «Front Nacional», «Frontpopulisme» i les alternatives feixistes i comunistes dins el separatisme català, (1919-1939)*, Centre de Lectura de Reus, Reus, 2007, pp. 122-124, i del mateix autor «El octubre catalán de 1934», *Cuadernos de Alzate*, 30 (2004), pp. 77-106.

⁵ La qüestió de la resolució institucionalitzada i la pervivència de l'insurreccionalisme a E. Ucelay: «El octubre...», cit., pp. 104-105 i E. Ucelay i S. Tavera: «Una revolució dentro de otra: la lógica insurreccional en la política española, 1924-1934», *Ayer, Violencia y política en España*, 13 (1994), pp. 115-146. L'objectiu de Companys d'acabar amb els separatistes de l'esquerra, a A. González Vilalta i G. Bou: *La creació del mite de Lluís Companys. El 6 d'octubre de 1934 i la defensa de Companys per Ossorio y Gallardo*, Base, Barcelona, 2007, pp. 120-121. La comparació entre la «*Sanjurjada*» i els fets d'octubre, també a A. González Vilalta i G. Bou: *La creació...*, cit., p. 225.

⁶ E. Ucelay: *Un joc d'aparences...*, cit., p. 120, i «El octubre...», cit., p. 105.

⁷ Pelai Pagès ha definit la insurrecció catalana d'octubre com una revolució multifforme. Vegeu P. Pagès: «El octubre catalán: una revolució multifforme», *Viento Sur*, 105 (2009), pp. 49-56.

havia tres projectes polítics ben caracteritzats: 1) el de la coalició populista del govern de la Generalitat, identificat amb el rebuig de republicans i socialistes espanyols a la degeneració de la «revolució de 1931»; 2) el del sector nacionalista de l'Esquerra, que a través del control de l'ordre públic pressionava per la separació, i 3) el de l'Aliança Obrera, que pretenia forçar la situació per proclamar la República catalana i endegar una revolució social.⁸ Copsar les diverses lògiques polítiques i també socials, resulta fonamental per poder explicar, a banda del conflicte institucional entre el govern català i el de la República, totes les dimensions del moviment i l'acció insurreccional.

Però, tan important com tenir present aquest punt de partida és plantejar per què diversos projectes i expectatives socials i polítiques es concretaren en una mateixa acció insurreccional, sense que els objectius a assolir fossin coincidents. Les eleccions generals de novembre de 1933 havien convertit a la CEDA en l'organització política amb major nombre de parlamentaris a les Corts de la República. Partint d'aquesta situació s'ha considerat la insurrecció d'octubre, a Catalunya i arreu de l'Estat, com la mostra del refús dels mecanismes democràtics per part de les esquerres. Seguint aquest plantejament, aquest fet explicaria el perquè del decantament de bona part de la dreta social i política cap a una acció colpista contra la República. Quant al PSOE, Juan Avilés ha subratllat que la insurrecció d'octubre pretenia acabar amb el projecte reformador democràtic de la República, aturar la possibilitat de la instauració d'un règim feixista i instaurar una dictadura socialista.⁹ Tot i que l'autor se centra en els objectius dels socialistes, la idea de fons present en el seu plantejament, el rebuig deliberat de les normes de convivència democràtica per part de les esquerres, es troba en el fonament de moltes de les anàlisis que s'han fet sobre els fets d'octubre.

A parer nostre, aquest punt de partida resulta insuficient per explicar l'octubre català ja que, a banda de contenir un cert presentisme, explícit o implícit, del model de democràcia representativa actual que no respon a la realitat política dels anys trenta, condueix a una interpretació que té poc en compte la pluralitat de factors presents en una de les qüestions més polèmiques i difícils d'interpretar de la Catalunya republicana.

Per poder explicar el perquè i el significat històric dels fets d'octubre ens hem de remetre al projecte reformador republicà i al caràcter de l'obra governamental entre l'abril de 1931 i l'octubre de 1934 a Catalunya. Com s'ha analitzat exhaustivament, l'obra dels governs de la Generalitat pretenia endegar un ambiciós projecte socialment reformador.¹⁰ Tot i les dificultats amb què topà el

⁸ E. Ucelay: *La Catalunya populista, imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*, La Magrana, Barcelona, 1982, p. 216.

⁹ J. Avilés: «Los socialistas y la insurrección de octubre de 1934», *Espacio, Tiempo y Forma*, Serie V, *Historia Contemporánea*, 20 (2008), pp. 129-157.

¹⁰ F. Bonamusa (dir.): *Generalitat de Catalunya, obra de govern 1931-1939*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2006-2009, 2 vols.

desenvolupament de l'autonomia catalana, la tortuosa aprovació de l'Estatut de 1932, la conflictivitat institucional amb el govern de la República i els conflictes dins el mateix govern català, aquesta responia a la voluntat de concretar un ampli programa reformador, qualificat per Ricard Vinyes com el de la utopia liberal dels republicans.¹¹

Per què resulta important tenir present el caràcter del projecte polític, tant del republicanisme catalanista i del govern català com del govern republicà socialista a l'hora d'explicar l'octubre català? José Manuel Macarro ha defensat que República i democràcia no eren conceptes equiparables a l'Estat espanyol dels anys trenta. La República havia de ser democràtica, però com a mitjà per assolir objectius reformadors. Per a Macarro el que estava en joc el 1934 no era democràcia sí o no, sinó les reformes iniciades o el retorn encobert al règim monàrquic. D'aquí que l'octubre de 1934 no fos un assalt a la democràcia, sinó un intent de recuperar el programa reformador del 14 d'abril.¹² El mateix Macarro ha sostingut que el 1934 ningú en l'espai de les esquerres estava parlant de democràcia sinó de recuperar el fet fundacional republicà. El plantejament de Macarro resulta d'interès perquè fixa l'atenció en el que, a parer nostre, esdevé un dels aspectes centrals per poder explicar l'octubre català: la decisió del govern de la Generalitat i del republicanisme catalanista de continuar avançant amb el projecte reformador republicà. Jaume Aiguader ho expressà clarament quan a l'agost de 1934 afirmava que «les dretes s'han apoderat de la República sense que la República hagi acabat l'obra» per continuar dient «n'hi ha prou amb els anhels populars que intervingueren el 14 d'abril de 1931 per donar força a la nova envestida».¹³

A diferència del que ha considerat Macarro, els republicans catalanistes i el govern català sí que pensaven i parlaven, reiteradament, de democràcia. Lluís Companys, al març de 1934, remarcava que «la democràcia és l'única possibilitat de cercar l'harmonia social» i demanava als alcaldes de l'Esquerra: «esteneu per les encontrades de la nostra terra aquest sentit optimista i victoriós de la democràcia que governa a Catalunya, i que està disposada a vèncer, a dreta i esquerra, als enemics de la llibertat».¹⁴ Pere Foix reflexionà, al llarg de 1934, sobre les virtuts i perills de la democràcia liberal representativa i, parlant de Gil Robles, exposà: «caldrà buscar el remei fora de la democràcia encara que sigui amb el sentiment dels demòcrates. El que no pot ésser és que Catalunya i Espanya vagin pel mateix camí que Itàlia, que Alemanya, que Hongria, que Àustria».¹⁵ Fins i tot, Humbert Torres, que s'oposaria al moviment d'octubre, considerava que «si les dretes s'empararessin dels ressorts del govern seriem destruïts implacablement, no toleraria aquesta as-

¹¹ R. Vinyes: *La Catalunya...*, cit., p. 204.

¹² J.M. Macarro: «Octubre: un error de cálculo y perspectiva», a G. Jackson: *Octubre 1934, cincuenta años para la reflexión*, Siglo XXI, Madrid, 1985, pp. 268-282.

¹³ J. Aiguader: «Elements per a la segona revolució», *Pamflet*, 1/08/1934, pp. 14 i 21.

¹⁴ «Discurs del President Companys», *La Humanitat*, 13 de març de 1934, p. 1.

¹⁵ P. Foix: «Democràcia», *La Humanitat*, 9 de març de 1934, p. 8.

censió pseudo-legal de les dretes al poder [...] Si aquesta circumstància política es donés, Catalunya s'hi hauria de jugar el tot per tot i al seu costat estic segur que s'enduria tot el que hi ha de consciència liberal a dins de la terra espanyola».¹⁶

Les reflexions d'aquests membres de l'Esquerra, i del president Companys, posen en un primer pla l'aspecte fonamental per explicar la significació dels fets d'octubre. L'aspecte clau per entendre el debat polític i social, la mobilització de bona part de la societat catalana i del futur de l'autonomia i la República no era si les esquerres catalanes acceptarien l'ascens de la CEDA al govern, ni la crisi del règim republicà i encara menys si les alternances en el govern eren una condició de la democràcia. La qüestió real era si la dreta antirepublicana faria efectiva l'amenaça de transformar la victòria electoral de novembre de 1933 en l'aniquilació de la democràcia republicana com a sistema parlamentari i de l'autonomia catalana, i, per tant, del projecte reformador, amb els tímids guanys aconseguits, i de totes aquelles expectatives socials i polítiques que pretenien una transformació profunda en direcció social i nacional revolucionària.¹⁷

El que s'intentava dirimir políticament el 1934 a Catalunya, era si s'estava o no en el primer acte del que havia succeït feia poc a Àustria i Alemanya: la liquidació del moviment obrer, de la democràcia parlamentària i els inicis d'un estat corporatiu. Aquest resulta, a parer nostre, el punt central del què cal partir per analitzar el significat dels fets d'octubre. Si no ho fem així, més enllà de constatar l'evidència que els octubristes vulneraren la legalitat constitucional, difícilment podrem explicar per què convergiren en la insurrecció l'acció del govern, el republicanisme catalanista, els nacionalistes dins i fora de l'Esquerra, les organitzacions obreres enquadrades a l'Aliança Obrera, els rabassaires i pagesos pobres i, en bona part de les comarques, les bases anarcosindicalistes. Tots amb lògiques polítiques i socials diverses i autònomes, contraposades i amb contradiccions insalvables entre elles.

Altra cosa és que l'acció d'octubre acabés fracassant, i que això hagi portat a analitzar, només, la insurrecció en funció del resultat. Tal i com expressà Josep Carner Ribalta, secretari de Ventura Gassol el 1934, l'única diferència entre la proclamació del 14 d'abril i la del 6 d'octubre fou «que la primera reeixí (i, per tant, fou un gest genial); en canvi, la segona fracassà, i és recriminable sobretot si és considera fora de context».¹⁸

¹⁶ H. Torres: «Davant la situació política actual, què cal fer?», *La Humanitat*, 4 de març de 1934, p. 5

¹⁷ Una reflexió en aquest sentit, que ens ha estat molt útil, es troba a J.J. Carreras Ares: «La Segunda República española en la europa de los años treinta», dins M. Ballarín, J.L. Ledesma (eds.): *Avenida de la República. Actas del II encuentro «Historia y compromiso: sueños y realidades para una República»*, Cortes de Aragón, Saragossa, 2007, pp. 45-62, i a P. Preston: *La destrucción de la democracia en España. Reacción, reforma y revolución en la Segunda República*, Turner, Madrid, 1978, pp. 157-215, i del mateix autor «La revolución de octubre en España, la lucha de las derechas por el poder», dins G. Jackson: *Octubre 1934, cincuenta años para la reflexión*, Siglo XXI, Madrid, 1985, pp. 131-158.

¹⁸ J. Carner Ribalta: *De Balaguer a Nova York passant per Moscou i Prats de Molló. Memòries*, Edicions Catalanes de París, Barcelona, 1972, p. 152.

Amb els punts assenyalats fins ara, intentarem plantejar una caracterització dels fets d'octubre que, més enllà de la rigidesa interpretativa de l'acció governamental i el conflicte institucional, tingui present que fou en la fractura social i la confrontació sociopolítica on poava el moviment d'octubre, i en el temor a perdre els guanys socials aconseguits i les expectatives que bona part de les classes subalternes consideraven possibles realitzar aprofundint o anant més enllà de la República del 14 d'abril.

EL MOVIMENT INSURRECCIONAL A BARCELONA

El 2 d'octubre de 1934, Domènec Batet escrivia al conseller Josep Dencàs per comunicar-li la detenció d'un cotxe amb agents de la policia de la Generalitat a la caserna de l'avinguda Icària. Batet recomanava a Dencàs que «*se dicten a los Agentes de Seguridad de Cataluña las órdenes oportunas para evitar esta que pudiera parecer vigilancia de los cuarteles ya que los cuarteles se vigilan por sí mismos*».¹⁹ La vigilància de les casernes formava part d'aquell moviment que Amadeu Hurtado qualificava, sarcàsticament, com «preparatiu de guerra», sobretot per part dels elements d'EC.²⁰ L'endemà continuà la vigilància dels cossos de la Generalitat a les casernes i el 4 d'octubre quedà constituït el nou govern Lerroux amb tres ministres de la CEDA. La presència de la CEDA al govern de la República encenia la llum d'alarma per a la «la lluita decisiva davant el desprestigi de les institucions republicanes i el feixisme catòlic semblant a l'establert a la desgraciada Àustria».²¹

El govern de la Generalitat, tan bon punt conegué la constitució del govern Lerroux quedà reunit de manera permanent i la direcció d'ERC decidí que el partit només faria una acció de protesta si tots els sectors de l'esquerra espanyola iniciaven un moviment contra el govern radical-cedista. Per la seva part, els partits republicans espanyols van fer públic el seu trencament amb les institucions, mentre el comitè d'enllaç dels socialistes espanyols va trametre als comitès provincials l'ordre de mobilització per a la seva anunciada revolució.²² El comitè de l'Aliança Obrera convocà una assemblea a la qual assistiren els delegats aliancistes d'arreu de Catalunya i altres organitzacions com el CADCI, que aprovà la declaració de la vaga general revolucionària, l'acció conjunta amb els ajuntaments i altres institucions governades per l'Esquerra, l'assalt al poder mu-

¹⁹ Arxiu Montserrat Tarradellas (AMT), General Batet, caixa 3, exp. 2, doc. 9.

²⁰ A. Hurtado: *Abans del sis d'octubre*, Quaderns Crema, Barcelona, 2008, pp. 76, 101 i 201.

²¹ *L'Opinió*, 5 d'octubre de 1934, p. 1.

²² Una explicació molt bona sobre la preparació i l'actuació dels socialistes espanyols a l'octubre de 1934, a M. Bizcarrondo: *Historia de la UGT, Entre la democracia y la revolución, 1931-1936*, Siglo XXI, Madrid, 2008, pp. 115-142. Els comunicats dels partits republicans, a *El Govern de la Generalitat davant el Tribunal de G. C.*, Edicions La Publicitat, Barcelona, 1935, pp. 248-249. La posició d'ERC a C. Pi i Sunyer: *La República y la guerra, Memorias de un político catalán*, Oasis, Mèxic, 1975, pp. 244-246.

nicipal en aquelles localitats amb ajuntaments de dretes i la proclamació de la República Catalana.

Una comissió de l'AO s'entrevistà amb els dirigents de CNT i de la FAI per aconseguir la col·laboració en la vaga, amb resultat negatiu.²³ A la matinada, els joves obrers començaren a actuar: van incendiar tramvies i van parar els ferrocarrils. La gran majoria de comerços ja no obriren aquell matí.²⁴ Els escamots d'EC s'incorporaren a la vaga i es produïren tirotejos entre els cossos policials i els vaguistes,²⁵ i també entre obrers de la FAI i els aliancistes que pretenien fer efectiva la vaga. Tot i això, la vaga es convertí en massiva ja que els treballadors afiliats a la CNT, en bona part dels barris, secundaren la vaga passivament. Des del dia 4 les forces de les Esquadres de Catalunya es trobaven concentrades a Barcelona, uns 400 efectius, mentre als casals d'Estat Català i centres de l'Esquerra s'hi aplegà gran nombre de militants del partit. Durant el dia 5 se succeïren els discursos radiats de les autoritats municipals i autònomes: l'alcalde Carles Pi i Sunyer garantint els proveïments i Lluís Companys avisant que si no s'aturaven els actes de violència el govern es veuria obligat a reprimir-los.

L'AO convocà una manifestació massiva exigint la proclamació de la República Catalana. Davant del Palau de la Generalitat, Victor Colomé i Helios Gómez van exigir la República Catalana i la reobertura dels sindicats. Una comissió dels aliancistes demanà a Companys la proclamació immediata de la República Catalana i el lliurament d'armes a les forces de l'Aliança però el president els comminà a mantenir-se disciplinats a l'autoritat del govern.²⁶ L'estratègia política de l'AO de pressionar el govern català per forçar la situació i aconseguir la proclamació la República Catalana com a primer pas per a la revolució, aviat es trobà a Barcelona en un carreró sense sortida. Els aliancistes havien aconseguit paraitzar la ciutat però continuaven sense tenir la capacitat necessària per fer una acció de força autònoma. Aquesta situació abocava l'AO a tenir un paper subsidiari respecte del govern i a intentar aprofitar les esclertes que els errors i debilitats d'aquest poguessin brindar-li.

²³ Sobre l'AO, vegeu V. Alba: *La Alianza Obrera. Historia y análisis de un tática de unidad en España*, Júcar, Madrid, 1977. De molt més interès, M. Bizcarrondo (ed.): *Octubre del 1934, reflexiones para una revolución*, Ayuso, Madrid, 1977, pp. 9-7 i A. Durgan: *B.O.C. 1930-1936*, Laertes, Barcelona, 1996, pp. 239-305.

²⁴ Ramón Fernández Jurado, militant del BOC el 1934, es referia a si mateix en les seves memòries com a «un jove obrer cremador de tramvies», R. Fernández: *Memòries d'un militant obrer (1930-1942)*, Hacer, Barcelona, 1987, pp. 63-92.

²⁵ L'actuació dels escamots en la vaga anà dirigida, en alguns casos, a tancar les fàbriques de membres de l'Esquerra oposats al sector d'Estat Català. Aquest fou el cas del president del casal d'ERC del districte primer, el qual explicava a Pi i Sunyer que el 5 d'octubre una de les fàbriques que primer van fer tancar els escamots fou la seva. Archivo Histórico Nacional (AHN)-Sección Guerra Civil, PS Barcelona 1353.

²⁶ Una descripció interessant de l'activitat de l'AO, a Archivo Histórico del Partido Comunista de España (AHPCE), Documentos PCE, r. XIII, ap. 161. Resolució aprovada en la conferència del PCC de Barcelona 13 d'abril de 1935.

Tot i això, els delegats que havien parlat amb Companys van comunicar que calia esperar el moment oportú per a repartir les armes. La impressió que s'hi endugueren alguns treballadors del PCC s'ajustava més a la situació real: «*pronunciaron discursos inflamados, con frases revolucionarias pero sin directivas concretas. Un orador espontáneo propuso entonces marchar a la Cárcel para libertar a los presos revolucionarios; está cayó en el vacío*». ²⁷

Per la seva part, les forces policials de la Generalitat van detenir militants de la FAI i els tallers de *Solidaridad Obrera* foren clausurats pels escamots i la policia. ²⁸ El dia 6 la vaga general fou absoluta. La regional catalana de la CNT i la Federació Local de Sindicats de Barcelona van fer públic un manifest en què afirmaven que «*la regional catalana tiene que tomar parte en la batalla en la forma que corresponde a sus principios revolucionarios y anárquicos*», i cridaven els seus militants a reobrir els locals dels sindicats clausurats i concentrar-s'hi. Es produïren enfrontaments entre els cenetistes i els escamots i la policia quan els primers intentaren reobrir diversos locals sindicals. ²⁹ Josep Dencàs anuncià que la ciutat seria presa militarment pel Sometent a causa de l'activitat dels «elements extremistes». Sometenistes, escamots d'EC i l'Esquerra i milícies d'altres organitzacions nacionalistes es van concentrar a plaça de la Universitat. Miquel Badia passà revista als elements armats que, segons Manuel Cruells, feien «una sensació deplorable, de tristesa. L'armament que portaven, vull dir portàvem car jo també hi era, feia riure». ³⁰

L'AO convocà una nova manifestació. Les gestions del comitè amb el conseller de Governació per disposar d'armes no van tenir resultat. Seguint l'explicació del grup de militants del PCC, els aliancistes es reuniren a l'antic local del Foment, ocupat per l'AO, pensant que es faria el repartiment d'armes als militants però «*una vez allí, en vez de las armas recibieron la orden de participar en la manifestación*». Un cop dissolta la manifestació «*se dijo que había que esperar a las 8 de la noche en la Plaza de la República en donde se proclamaría la República Catalana. Así lo hicimos, y después de haber asistido, no a la proclamación de la República Catalana, sino la del Estat Català dentro de la República Federal Española, la AO concentrada allí pedía armas*». ³¹

Lluís Companys proclamà, tot just passades les vuit, l'Estat Català de la República Federal espanyola mentre el general Batet conferenciava amb Alejandro Lerroux, que li ordenà que proclamés el ban d'estat de guerra. Companys telefonà a Batet perquè aquest es posés a les ordres del govern de la Generalitat, Batet

²⁷ AHPCE, Documentos PCE, r. XIII, ap. 161. Resolució aprovada en la conferència del PCC de Barcelona 13 d'abril de 1935.

²⁸ J. Peirats: *De mi paso por la vida. Memorias*, Flor del Viento, Barcelona, 2009, pp. 267-273.

²⁹ Vegeu el manifest a J. Peirats: *La CNT en la revolución española*, Ruedo Ibérico, 1971, vol. I, pp. 101-102. Sobre els enfrontaments entre anarcosindicalistes i escamots i policia, *L'Opinió*, 9 d'octubre de 1934, p. 3 i *La Vanguardia*, 9 d'octubre de 1934, p. 9.

³⁰ M. Cruells: *El 6 d'Octubre...*, cit., pp. 154-155.

³¹ AHPCE. Documentos PCE, r. XIII, ap. 161. Resolució aprovada en la conferència del PCC de Barcelona 13 d'abril de 1935.

li demanà temps per prendre una resolució alhora que enllestia el pla militar per derrotar el govern de la Generalitat. El requeriment a Batet suposava un darrer intent d'atreure una part de l'exèrcit al moviment iniciat pel govern. Tot i que Batet havia manifestat la seva lleialtat a la legalitat constitucional, el govern de la Generalitat havia fet gestions amb oficials de l'Exèrcit per aconseguir el seu suport en cas de conflicte amb el govern de l'Estat. Davant la desconfiança cap a Dencàs i els escamots, Companys intentà jugar, a la desesperada, la carta del suport d'una part de l'exèrcit a la proclamació de l'Estat Català. Les gestions del govern català amb oficials de l'exèrcit possibilitaren l'intent de segrest del general Batet per part del capità d'Infanteria socialista, M. Biarreau, i cinc guàrdies d'assalt, que acabà amb la mort del capità i un guàrdia.³²

A les deu de la nit sortiren les tropes de la caserna de les Drassanes pujant per les rambles per declarar l'estat de guerra. Des de la seu del CADCI, els membres del PCP i de la minoria d'oposició mercantil començaren l'atac contra l'exèrcit. El Palau de Governació fou bombardejat aconseguint mantenir les forces concentrades a la defensiva fins la rendició del govern de la Generalitat. A Governació, a més de Josep Dencàs i Miquel Badia s'hi trobava la plana major del cos de Sometents.³³ A banda de la presa de la ciutat per part dels sometents, escamots i forces d'ordre públic, Dencàs havia ordenat requisar diversos edificis i la concentració de forces arreu de la ciutat.³⁴ Si hem de fer cas al mateix conseller, entre sometentistes, escamots i milicians de la resta d'organitzacions nacionalistes i catalanistes, es disposava de 3.400 efectius. La nit del 6 d'octubre Dencàs nomenà també delegats del govern en diversos centres oficials i es traslladaren a Barcelona uns 200 homes mal armats des de Sabadell i el Baix Llobregat.³⁵

Cap a dos quarts d'onze arribava l'exèrcit a la plaça de la República i s'hi iniciava el tiroteig entre els mossos d'esquadra i les forces militars. Coneguda la

³² Sobre la lleialtat de Batet a la legalitat constitucional, vegeu C. Ametlla: *Memòries polítiques 1918-1936*, Catalònia, 1979, pp. 252-254. Sobre l'intent de segrest de Batet, Archivo Central del Tribunal Supremo (ACTS), Sala Sexta, legajo 35894, 197, «Causa contra Martín Sanahuja y otros por rebelión militar», i H. Raguier: *El General Batet*, PAM, Barcelona, 1994, pp. 208-209.

³³ El coronel d'Infanteria Jaume Bosch, el comandant Jesús Pérez Salas i els capitans Josep Guarnier i Arturo Menéndez. Archivo General Militar de Segovia (AGMS), Hoja de servicio del Coronel de Infanteria Jaime Bosch, Sentencia Consejo de guerra contra Comandante Jaime Bosch, 10 d'octubre de 1934.

³⁴ El 6 d'octubre a Governació hi havia uns 200 efectius amb un miler d'armes llargues, 125 kg de dinamita i gran quantitat d'armes curtes. Al teatre Novedades, uns 500 homes armats comandats per Josep Badia, al Casal d'Esquerra Estat Català del carrer Corts un nombre similar encapçalats per Artemi Aiguader i al Casal Gracienc Nacionalista Republicà, uns 400 homes. ACTS, Sala Sexta, legajo 35575. Antonio Oliart. Causa número 387 de 1934 instruida por rebelión militar. J. Costa i Deu, M. Sabaté: *La nit del 6 d'octubre a Barcelona*, Emporium, Barcelona, 1935, pp. 56-85 i Archivo General Militar de Ávila (AGMAV), C, 4, cp. 1, D.1/24.

³⁵ L'arribada d'efectius de les comarques, a ACTS, Sala Sexta, legajo 35597. Causa 95-34 instruida contra José Polo Cabia y 214 más por rebelión militar. Aquesta causa s'anomenà per la premsa «la dels rabassaires», tot i que molts pocs dels que en formaven part ho eren, *La Humanitat*, 18 de gener de 1935, p. 1, i *La Vanguardia*, 6 de desembre de 1934, p. 7 i 18 de gener de 1935, p. 8.

deserció de Pere Coll del seu lloc de Comissari d'OP, Companys i Pérez Farràs ordenaren a Frederic Escofet que es fes càrrec de la Comissaria General d'Ordre Públic. Escofet es traslladà a la Comissaria per intentar un atac per la rereguarda però acabà desistint.³⁶ Els requeriments fets des de la Generalitat a Governació demanant forces per combatre a la plaça de la República no van tenir resultat. Com és ben conegut, cap a les sis de la matinada del 7 d'octubre el govern català es rendí davant l'acció dels efectius de l'exèrcit i cossos d'ordre públic.³⁷ En darrera instància, que les diverses insurreccions revolucionàries produïdes arreu del Principat acabessin mantenint-se i adquirint unes característiques obertament revolucionàries depenia de si l'acció del govern de la Generalitat era capaç d'imposar-se a Barcelona.

Durant els mesos posteriors, el fracàs de l'acció del govern fou atribuït de manera unànime al sector nacionalista de l'Esquerra i les JEREC. Concretament, Dencàs i la seva fugida de Governació, a través d'un pas subterrani, concentrà tot el descrèdit polític de la derrota. L'estratègia del sector nacionalista del govern i l'Esquerra maldava per aconseguir la separació, tenint present la situació arreu de l'Estat, per mitjà del control de les forces de seguretat, els escamots de les JEREC i els grups d'acció nacionalistes.

Tal com ha analitzat Sandra Souto per al cas de Madrid, els socialistes realitzaren accions insurreccionals però el que aconseguiren fou la vaga general més llarga de la història de la capital d'Espanya. Els militants socialistes mai abans havien realitzat ni una acció ni pràctiques insurreccionals i durant el moviment d'octubre van fer el que sabien, utilitzar les formes d'acció col·lectiva convencionals i conegudes, en el cas dels socialistes la vaga.³⁸ Una situació similar fou la que es produí amb els escamots i altres grups nacionalistes. És a dir, a més de la manca de directrius de Dencàs i l'escassetat d'armament, els escamots havien actuat com a esquiroles a la vaga de tramvies de 1933, havien reprimit els grups d'acció anarquistes amb les forces policials i havien fet manifestacions uniformats, però en cap cas s'havien enfrontat contra els cossos d'ordre públic i, encara menys, sabien què significava una insurrecció urbana, o una confrontació, contra l'exèrcit.

El 5 d'octubre s'enfrontaren amb alguns sindicalistes i el dia 6 van disparar alguns trets. Ara bé, un cop es va saber que l'exèrcit i bona part de les forces

³⁶ La situació a la Comissaria General d'OP, a ACTS. Sala Sexta, legajo 35407. Humberto Gil Cabrera. Causa núm. 229 de 1934, i F. Escofet: *Al servei de Catalunya i de la República. La desfeta 6 d'octubre 1934*, Edicions Catalanes de París, 1973, pp. 133-141.

³⁷ *La Vanguardia* donava les xifres següents de les forces que havien actuat contra la Generalitat a Barcelona: 400 efectius de l'exèrcit, 150 guàrdies civils, 70 guàrdies d'assalt al servei del govern de la República, entre 25 i 30 guàrdies d'assalt al servei de la Generalitat i 100 agents del cos de Vigilància, *La Vanguardia*, 19 d'octubre de 1934, p. 4. Hilari Raguier considera també que foren uns 500 els efectius que sortiren al carrer, H. Raguier: *El General Batet*, cit., p. 206.

³⁸ S. Souto: *Y ¿Madrid? ¿Qué hace Madrid? Movimiento revolucionario y acción colectiva (1933-1935)*, Siglo XXI, Madrid, 2004, pp. 29 i 238.

d'ordre públic eren els enemics a batre, i coneguda la rendició del govern, la desmoralització fou absoluta i el resultat, la inactivitat i desmobilització. El caràcter de les JEREC com a joventuts oficials del partit governamental explica, en gran manera, la paràlisi dels seus escamots a les jornades d'octubre. La seva activitat s'havia fonamentat en el suport del poder autonòmic i només aïlladament en la confrontació amb les forces de l'Estat.³⁹ En la insurrecció barcelonina els escamots van fer el que sabien a partir de la seva experiència d'acció col·lectiva, i d'aquí el resultat de la seva actuació.

Alhora, la lleialtat de les forces d'ordre públic al govern resultà força feble, i debilità especialment l'estratègia del sector nacionalista de l'Esquerra. A banda dels mossos d'esquadra, l'actuació de la Guàrdia d'Assalt i del Cos de Vigilància va estar a l'altura de la del comissari general d'OP, que abandonà el seu càrrec. Les forces d'ordre públic depenien de Josep Dencàs, tot i que decisions com ara la de mantenir al capdavant de la Comissaria General un exmilitant de la Unió Patriòtica, amb nul·la predisposició a secundar el moviment iniciat pel govern català, resulten difícilment imputables només al conseller de Governació. Igualment, la manca d'armament, la inexistència d'un pla coherent per part del govern, l'escàs suport dels cossos de seguretat i la política d'ordre públic dels mesos anteriors, no podien ser atribuïts únicament a Dencàs, tot i la responsabilitat com a conseller de Governació, sinó a tot el govern.

L'enfrontament entre el president Companys i el sector nacionalista i els seus caps «militars», fou un altre dels aspectes importants que explica la inactivitat dels escamots i la direcció confusa de les forces d'ordre públic, a més de la incapacitat de Dencàs en la direcció de Governació, amb o sense ordres de Companys. L'actuació de Dencàs i el seu cercle més pròxim pot ser explicada per la voluntat d'aquest de neutralitzar l'acció de Companys, encaminada a aconseguir la radicalització de la República del 14 d'abril i l'autonomia catalana. Dencàs, com el mateix Companys, tenia present que l'èxit o el fracàs dels objectius del govern català encapçalat per Companys depenia, en certa mesura, de la capacitat d'actuació dels seus escamots, en definitiva, de la direcció dels cossos armats oficials i oficiosos de la Generalitat.

L'aposta del sector nacionalista del govern passava per aconseguir la separació i en el cas de Dencàs aquesta transitava per l'assumpció dels postulats, com a mínim, del feixisme italià.⁴⁰ La ràpida deserció de bona part dels cossos de seguretat, així com els aspectes que hem assenyalat sobre l'activitat dels escamots, descartava l'opció de Dencàs i els nacionalistes com a estratègia possible o alternativa. En aquesta situació, Dencàs optà per restar inactiu acabant d'ensorrar

³⁹ Sobre les JEREC, vegeu E. Ucelay: «Los “malos de la película”, les Joventuts d'Esquerra Republicana-Estat Català y la problemática de un “fascismo catalán”», *Ayer*, 59 (2005), pp. 147-172.

⁴⁰ A. González i Vilalta: *Cataluña bajo vigilancia. El consulado italiano y el fascio de Barcelona (1930-1943)*, PUV, València, 2009, pp. 141-147.

l'estratègia de Companys i ensorrant-se políticament a si mateix i el sector de l'Esquerra que representava.

Per una altra part, l'estratègia del president de la Generalitat, i de Lluhí i Comorera, descansava sobre l'acció insurreccional dels socialistes espanyols, l'activitat dels escamots, per mantenir l'autoritat sobre les forces d'ordre públic, i sobre certes expectatives, poc fonamentades, de disposar del suport del general de la quarta divisió i altres elements de l'oficialitat. Aquests tres pilars s'anaren enfonsant l'un darrere l'altre, condemnant també l'estratègia de Companys al fracàs. El president de la Generalitat, però, tenia presents les tensions amb els seus suports armats a l'Esquerra i la manca de suport que podia esperar del comissari d'OP, tot i que el mateix Companys no va decidir substituir-lo.

De ben segur, l'acció governamental de Companys no considerava la possibilitat d'un enfrontament armat contra les forces de l'Estat, però l'actuació d'aquest no pot considerar-se només com una escenificació d'un discurs o com un acte d'intuïció sense tenir present el que estava en joc.⁴¹ No resulta del tot precís considerar que Lluís Companys restà inactiu més enllà de la seva proclamació de l'Estat Català. De fet, per mitjà d'Amadeu Aragay mobilitzà un bon nombre de rabassaires del Baix Llobregat i de militants de l'Esquerra que el dia 6 es concentraren a l'Hospitalet. Aragay, que el 4 d'octubre havia estat al Palau de la Generalitat, sortí el 6 d'octubre de Sant Cugat, passà per diverses poblacions i arribà a l'Hospitalet. En aquest municipi, des del dia 4 hi era el diputat de l'Esquerra, Josep Tomàs i Piera, com a representant del president, per dirigir el moviment. Segons el Coronel del tercer terç de la Guàrdia Civil, les darreres hores del dia 6 hi havia concentrats a l'Hospitalet 500 homes armats.⁴² Es tractava de rabassaires, membres i simpatitzants de l'Esquerra. Segons la declaració del secretari de l'Ajuntament de l'Hospitalet, cap a les dotze «llamaron por telefono de la Generalidad recibiendo una comunicación por parte del presidente que iba dirigida al diputado Tomàs y Piera» per a «mandar gente para dirigirse a defender la Generalidad indicandoles fueran al entrar por la Granvía Layetana o Paralelo y que debía ser ejecutada de madrugada».⁴³

Tomàs i Piera sortí cap a Barcelona amb uns 200 homes armats. En arribar a l'Escola Aeronàutica, els octubristes s'enfrontaren a les forces militars, i alguns retornaren a l'Hospitalet, entre ells Tomàs i Piera. Per la seva part, Aragay parlà diverses vegades amb Companys, que li demanà que sortís cap a Barcelona a

⁴¹ Així ho han considerat, entre altres, Arnau González o Enric Ucelay. A. González i Vilalta: *Lluís Companys: Un home de govern*, Base, Barcelona, 2009, pp. 112-118 i E. Ucelay: «El octubre...», cit., pp. 93-94.

⁴² AHN. FFCC. Tribunal Supremo. Causa núm. 44 contra Don Amadeu Aragall Davi y José Tomàs Piera, pp. 9-10 i 23. Pels fets d'octubre a l'Hospitalet, vegeu J. Camós: *L'Hospitalet, la història de tots nosaltres 1930-1936*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1986, pp. 86-93.

⁴³ AHN. FFCC. Tribunal Supremo. Causa núm. 44 contra Don Amadeu Aragall Davi y José Tomàs Piera, pp. 6-7 i 36-38.

defensar la Generalitat. Poc abans de les sis, Aragay organitzà uns quants cotxes amb gent armada però Tomàs i Piera els informà que la Generalitat havia capitulat i que calia abandonar l'Hospitalet. La mobilització d'aquestes forces acabà també resultant poc efectiva. En qualsevol cas, palesava que Companys, davant la manca de seguretat en la intervenció dels nacionalistes i dels cossos de seguretat, intentà obrar per iniciativa pròpia amb els sectors de l'Esquerra addictes a la seva política.

Pel que fa als aliancistes, únicament van tenir un petit marge de maniobra un cop es produí la rendició de la Generalitat. Tot i que el comitè de l'AO va donar per acabat el moviment, uns 400 militants obrers es traslladaren cap a Gràcia on s'apoderaren de les armes dels escamots i emprengueren la marxa cap a Sabadell.⁴⁴ Els cenetistes restaren al marge del moviment. A diferència de la seva actuació en diverses localitats, a Barcelona, com a centre de poder autònom, pesava més l'aversion cap als nacionalistes de l'Esquerra per la seva repressió antiobrera i l'antialiancisme de la CNT. La competència dels aliancistes en el control del mercat del treball, amb una CNT en hores baixes, i els factors de tipus ideològic expliquen el posicionament dels cenetistes a la capital catalana.⁴⁵

DE LA VAGA GENERAL A LA INSURRECCIÓ REVOLUCIONÀRIA: LA MOBILITZACIÓ OBRERA

L'11 d'octubre Solidaridad Obrera reproduïa un article de *El Diluvio* amb el títol «Aspecto diferencial del movimiento desarrollado en Granollers». L'article exposava que a la capital vallesana s'havia passat de la vaga general a una insurrecció revolucionària sota «el dominio absoluto de los elementos de la FAI».⁴⁶ Mesos més tard, la Federació Local de grups anarquistes de Barcelona rebutjava les acusacions de traïció dels anarquistes al moviment d'octubre. Afirmaven que «la CNT y la FAI sencundó desde sus puntos de vista y en la mayoría de las localidades, incluso Cataluña, el movimiento» i tot seguit blasmaven el caràcter de la insurrecció per tractar-se d'una acció «oficialmente decretada por el gobierno de la Generalidad y ejecutada por la policía».⁴⁷

Tant els fets de Granollers com la justificació de la Federació Local de la seva actuació qüestionava que la posició oficial de la regional catalana hagués estat seguida pels militants anarcosindicalistes i que la decisió presa de restar al marge

⁴⁴ AHPCE. Documentos PCE, r. XIII, ap. 161. Resolució aprovada en la conferència del PCC de Barcelona, 13 d'abril de 1935, i O. Castellví: *De les txeques de Barcelona a l'Alemanya nazi*, Quaderns Crema, Barcelona, 2003, pp. 23-34, on s'explica la seva participació en la columna de l'Aliança com a jove militant del BOC.

⁴⁵ Vegeu una explicació de l'actuació de la direcció de la regional catalana de la CNT a S. Tavera: «CNT: Al marge de la rebel·lió», *L'Avenç*, 30 (1980), pp. 33-36 i E. Ucelay: *La Catalunya...*, cit., pp. 241-243.

⁴⁶ *Solidaridad Obrera*, 10 de juny de 1936, p. 2.

⁴⁷ *FAI. Órgano de la F.L. de Grupos Anarquistas de Barcelona*, desembre de 1934, p. 4.

havia estat força menys monolítica del que s'ha considerat. Posteriorment, Francisco Ascaso expressà la voluntat de la regional catalana de participar en la insurrecció si haguessin conegut el que succeïa a Astúries, mostrant que els mateixos anarcosindicalistes consideraven que no havien respost adequadament a la insurrecció d'octubre.⁴⁸ La desorientació no fou exclusiva de la direcció dels confederals, l'actuació de la Federació provincial de Lleida fou prou confusa, fins que decidí enviar delegats a Barcelona per conèixer la posició de la regional catalana.⁴⁹

Davant l'absència d'una posició ben definida de la regional catalana, García Oliver, en aquell moment redactor de CNT, féu el possible perquè aquesta se situés al marge del moviment. Segons l'acusació del comitè revolucionari del centre, García Oliver informà falsament a la regional catalana comunicant que a Madrid la vaga era pacífica i que a Astúries la insurrecció estava plenament derrotada. García Oliver defensà el retorn al treball dels sindicats cenetistes per fer fracassar el moviment. Tot i que Ascaso, a la comissió especial pel cas García Oliver, exposà que la regional catalana decidí sense interferències l'ordre de retornar al treball, en una reunió posterior els cenetistes catalans expressaren que «desconocian lo que pasaba en Asturias y que de haberlo sabido habrían ido a la revolución». García Oliver fou rehabilitat pel comitè nacional, tot i que no es prengué cap mesura contra els que l'havien acusat, però la seva actuació condicionà força la posició presa per la regional catalana.⁵⁰

Aquests casos assenyalen la inexistència d'un posicionament homogeni assumit pel conjunt de militants i dirigents anarcosindicalistes. En diverses comarques, el component obrer de la insurrecció es concretà en la participació dels elements anarcosindicalistes, de manera que el caràcter dels fets de Granollers eren més que un esdeveniment extraordinari, una realitat força comuna, sobretot als principals centres industrials. En diversos casos, la participació anarcosindicalista féu possible el pas de la vaga general a la insurrecció revolucionària temporalment guanyadora. La participació obrera, amb unes lògiques pròpies de confrontació social, fou un dels elements constitutius dels fets d'octubre, a excepció de Barcelona que tenia una casuística pròpia. La mobilització oscil·là entre el moviment vaguístic, generalitzat, la insurrecció violenta i l'assalt revolucionari al poder local.

L'estratègia de l'Aliança Obrera aconseguí en diversos pobles i ciutats el seu objectiu. El component obrer en la insurrecció configurà dues realitats bastant diferenciades: una primera caracteritzada per una acció conjunta de mínims entre els militants obreristes i les autoritats municipals i de la Generalitat, i una segona en què les forces obreristes desbordaren els objectius del republicanisme i del govern de la Generalitat, situant en un lloc central els objectius antifeixistes

⁴⁸ *Solidaridad Obrera*, 10 de juny de 1936, p. 3.

⁴⁹ Fundació Anselmo Lorenzo (FAL). Archivo de Amsterdam, 68A-68B. CRT de Catalunya. FLSU de Lleida.

⁵⁰ FAL. Archivo de Amsterdam, 50A. «Viejo archivo». Documents anteriors a la guerra civil 1933-1936. Informe general sobre el cas concret de G. Oliver a l'octubre del 34 fet per ordre cronològic.

i revolucionaris. Aquesta situació fou generalitzada al cinturó industrial de Barcelona. En els diferents pobles i ciutats de la corona barcelonina, la vaga general fou total el dia 5. Tant a Mataró com a Sabadell i Terrassa, els aliancistes controlaren i paralitzaren la ciutat i en el cas de Sabadell, el comitè revolucionari sortí armat, registrà domicilis d'industrials i ocupà l'Ajuntament.⁵¹ A Vilanova, l'AO, amb la participació de la CNT i la FAI, es presentà a l'Ajuntament per proclamar la República Catalana. A Sant Cugat, els piquets del BOC van recórrer les fàbriques i les van tancar, i a Granollers, ja el 4 d'octubre, l'alcalde demanà a la Guàrdia Civil que davant l'agitació obrera disposés vigilància a les fàbriques d'electricitat i als sortidors de benzina.⁵²

A l'àrea industrial de Barcelona, la iniciativa política de la insurrecció estigué en mans del moviment obrer, que s'imposà, i en alguns casos s'enfrontà, als ajuntaments republicans catalanistes. La participació massiva dels treballadors féu que la proclamació de la República Catalana o l'Estat Català anés acompanyada d'una violència política contra els industrials, la dreta política, l'església i les forces de l'Estat. A més, per part dels octubristes, hi havia la voluntat de constituir-se en un nou poder revolucionari per fer front, com ho expressava la proclama de l'Aliança Obrera de Vilanova, «a la reacció i el feixisme».⁵³

En diverses ciutats fou proclamada la República Catalana abans de la proclamació de l'Estat Català, s'assaltaren delegacions bancàries, s'escorcollaren domicilis, foren detinguts regidors de dretes, assaltats els locals de la Lliga i el Partit Radical, incendiades esglésies i atacades casernes de la Guàrdia Civil.⁵⁴ A Vilanova es van fer presents tots aquests elements, s'hi va constituir un Ajuntament revolucionari amb els regidors de l'Esquerra i els membres de l'Aliança, els quals acabaren conduint en solitari la insurrecció quan els regidors d'Esquerra hi abandonaren. A Mataró es formà un comitè revolucionari també compost per aliancistes i esquerrans.⁵⁵ En canvi, a Sabadell el comitè revolucionari, amb la Federació Local

⁵¹ Vegeu A. Castells: *Sabadell, Informe de l'oposició. Del terror a la Segona República (1918-1936)*, Edicions Riuort, Sabadell, 1980, pp. 20.19-20.35; J. Xaubet i Vilanova: «Un intent d'història oral: El sis d'octubre a Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 20 (1984) pp. 14-19; X. Marce: «El 6 d'octubre a Terrassa», *Al Vent*, 43, any V, pp. 13-15.

⁵² Vegeu J.F. Mota: *La República, la guerra i el primer franquisme a Sant Cugat del Vallès (1931-1941)*, Barcelona, Ajuntament de Sant Cugat del Vallès-PAM, 2001, p. 169; Arxiu Històric Comarcal del Vallès Oriental (AHCVO), Ajuntament de Granollers, Correspondència octubre 1934, UI 22.373; A. Virella i Bloda: *La revolució d'octubre a Vilanova. Visions d'un espectador*, edició a cura de Xavier Virella, Institut d'Estudis Penedesencs, Barcelona, 2001, pp. 20-21, i M. Carreras, E. Ferrando: *Àlbum de la memòria compartida. República i guerra civil a Badalona*, Museu de Badalona, Badalona, 2007, p. 93.

⁵³ L'AO de Vilanova estava formada per UGT, BOC, Agrupació Socialista, JS, Sindicat de Llum i Força, UdR, Consell Obrer Ferroviari, Associació d'Obrers de Pirelli i FSL. Arxiu Històric Comarcal del Garraf (AHCG), Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, Comissió de Governació, Correspondència 1931-1940.

⁵⁴ A Vilanova foren atacades amb explosius les tres esglésies de la vila, cremada la casa rectoral i assaltada la parroquia de la Geltrú, assaltada la delegació del Banco Urquijo, i la fàbrica de ciment Materiales Hidráulicos Griffi, a més d'intentar dinamitar la caserna de la Guàrdia Civil. Vegeu A. Virella i Bloda: *La revolució...*, cit., p. 22, i AHN-Sección guerra civil, PS, Madrid, 444.

de Sindicats al capdavant, va prendre l'Ajuntament imposant-se a l'alcalde. Els sindicalistes proclamaren la República Catalana, hi nomenaren un nou alcalde, de l'FLS, i van detenir membres de la Lliga, industrials i capellans.⁵⁶

En d'altres ciutats no fou fins el dia 7 quan el moviment obrer es llançà a una acció obertament revolucionària. A Granollers, la matinada del dia 7 el Sindicat Únic, faistes i comunistes del BOC assaltaren l'Ajuntament i s'apoderaren de les armes que hi havia dipositades; des d'allà mateix els revolucionaris cridaren a aixecar-se contra el feixisme, i no fou fins el dia 8 que fou derrotada la insurrecció, quan les tropes de l'exèrcit bombardejaren l'Ajuntament.⁵⁷ El mateix succeí a Sant Boi, però en aquest cas de la mà d'un grup de militants comunistes que proclamaren el «comunisme» des de l'Ajuntament,⁵⁸ als quals s'uniren els anarquistes de Gavà. A Sant Cugat fins el dia 6 actuaren conjuntament l'Ajuntament, els republicans catalanistes, el BOC i la UdR. Igual que a Vilanova, un cop es conegué la capitulació del govern català, els regidors de l'Esquerra abandonaren l'Ajuntament que quedà en mans dels comunistes i faistes que s'uniren al moviment. Amb el reforç de la columna d'aliancistes provinents de Barcelona, s'enfrontaren a la Guàrdia Civil i els bloquistes van proclamar la República Socialista Catalana des de l'Ajuntament.⁵⁹

A Terrassa, segons el PCC, «los anarquistas que al principio se negaron a intervenir lucharon mas tarde con los camaradas de nuestro partido».⁶⁰ La vaga general fou impulsada pel BOC, el PCC, l'Associació d'Empleats i els socialistes. La manifestació convocada per l'AO fou prohibida per l'alcalde d'Esquerra. Coneguda la derrota a Barcelona, l'alcalde ordenà la recollida d'armes a l'Ajuntament i a primeres hores del dia 7 hi van irrompre els faistes i s'apoderaren de gran nombre d'armes. Amb la resta de militants obreristes, assaltaren la presó i intentaren assaltar la caserna de la Guàrdia Civil.⁶¹ Per últim, a Badalona es constituí un comitè revolucionari format pels aliancistes i l'Esquerra, que organitzà camions de gent armada per a socórrer la Generalitat, sense èxit, i retornaren a Badalona on continuaven els enfrontaments entre la Guàrdia d'Assalt i els element de la FAI i les JJ.LL. S'hi alçaren barricades, volaren el pont del ferrocarril i atacaren als carrabiners.⁶² El dia 8 fou derrotada la insurrecció, però com ho expressà un

⁵⁵ Vegeu A. Virella i Bloda: *La revolució...*, cit., pp. 28-29, i Xaubet i Vilanova: «Un intent d'història oral...», cit.

⁵⁶ A. Castells: *Sabadell...*, cit., pp. 19-20, p. 35.

⁵⁷ Arxiu Municipal de Granollers. Fons de l'Ajuntament de Granollers. Relació dels fets ocorreguts en aquesta ciutat els dies 7, 8 i 9 d'octubre de 1934.

⁵⁸ Arxiu Històric Municipal de Sant Boi de Llobregat. Actes del ple de l'Ajuntament, 14 d'octubre de 1934 i 23 de febrer de 1936, i *La Vanguardia*, 10 d'octubre de 1934, p. 9.

⁵⁹ J.F. Mota: *La República...*, cit., pp. 168-175.

⁶⁰ AHPCE. Documentos PCE, r. XII, ap. 157. Datos sobre la actividad del P. en diversas localidades de Cataluña.

⁶¹ *L'Acció*, 10 d'octubre de 1934, pp. 1-3; AHPCE. Documentos PCE, r. XII, ap. 157. Datos sobre la actividad del P. en diversas localidades de Cataluña.

militant anarcosindicalista badaloní «durant dos dies förem els amos de la ciutat». El caràcter insurreccional i socialment revolucionari dels fets d'octubre no quedà només circumscrit al cinturó industrial barceloní, tot i que a la resta de comarques tingué una concreció menys homogènia.

En poblacions mineres del Bages com Súria, la vaga fou dirigida pel Sindicat Autònom i secundada per la CNT. El dia 6 es constituí un comitè revolucionari format pel Sindicat Autònom, el PCC, l'Esquerra, l'Agrupació Socialista i l'UdR que proclamà la República Catalana. El comitè realitzà algunes detencions i l'Ajuntament acabà repartint les armes de què disposava entre els militants obrers, rabassaires i membres d'ERC, que es traslladaren cap a Barcelona, tot i que retrocediren un cop s'assabentaren que la Generalitat havia capitulat.⁶³ En altres pobles, com Navàs, el component anticlerical fou l'element central. L'església fou incendiada i mort el capellà.⁶⁴ En aquest cas els militants del Sindicat Únic sembla que foren els que executaren les accions anticlericals.⁶⁵ Igualment, a Sant Vicenç de Castellet fou incendiada l'església i atacat el capellà i a Sallent fou decapitada la imatge d'Antoni Maria Claret.⁶⁶

Des de diversos pobles de la comarca, militants obrers i rabassaires es traslladaren a Manresa. A la capital del Bages els piquets d'AO van fer efectiva la vaga i van assaltar la seu del Partit Radical. Els aliancistes actuaren amb l'Ajuntament, l'Esquerra, els rabassaires i els escamots d'EC. L'AO organitzà el dia 6 una manifestació exigint la proclamació de la República Catalana i la dissolució dels ordes religiosos. Durant tot el dia obrers armats, sometents i escamots controlaren la ciutat tot i que oposaren escassa resistència a les forces de l'exèrcit, que el diumenge ja controlaven gairebé tota la ciutat.

A l'àrea industrial del Ripollès, els treballadors acabaren convertint-se en els directors del moviment.⁶⁷ L'Aliança Obrera s'havia constituït a Ripoll el 3 d'octubre. El dia 5 fou detingut un militant comunista i una manifestació, majoritàriament de dones, aconseguí que els carrabiners l'alliberessin.⁶⁸ El dimarts 9 els treballadors tancaren les fàbriques que havien reobert i es produïren enfronta-

⁶² AHPCE. Documentos PCE, r. XII, ap. 157. Datos sobre la actividad del P. en diversas localidades de Cataluña, i M. Carreras, E. Ferrando: *Album*, Museu de Badalona, Badalona, 2007, pp. 65-72.

⁶³ AHPCE. Documentos PCE, r. XII, ap. 157. Datos sobre la actividad del P. en diversas localidades de Cataluña i Memòries inèdites de Ramon Vers Closa (1841-1959), secretari municipal de Súria fins l'octubre de 1936.

⁶⁴ Arxiu Municipal de Navàs. Correspondència, 1934-1935, c. 248. Vegeu J. Costa i Deu, M. Sabaté: *La veritat del 6 d'octubre*, Impremta Clarasó, Barcelona, 1936, pp. 47-63.

⁶⁵ Pels fets de Navàs foren processats més de trenta militants cenetistes. *Solidaridad Obrera*, 29 de gener de 1936, p. 7.

⁶⁶ Arxiu Municipal de Sant Vicenç de Castellet. Acta del Ple Municipal, 20 d'octubre de 1934; *La Vanguardia*, 8 de novembre de 1934, p. 21 i 26 de març de 1935, p. 10, també Costa i Deu, Sabaté: *La veritat...*, cit., pp. 27-34. Per a Sallent, vegeu J. Camprubí: *Dietari d'activitats locals (any primer)*, Sallent, 1935, pp. 39-41.

⁶⁷ *Altaveu*. *Setmanari del Ripollès*, 152 (20 d'octubre de 1934), p. 5.

⁶⁸ AHPCE. Documentos PCE, r. XII, ap. 157. Datos sobre la actividad del P. en diversas localidades de Cataluña.

ments entre els carrabiners i els revolucionaris, en un dels quals van morir tres treballadors. Igualment, la participació dels cenetistes fou destacada. A Ribes de Freser, el dia 7 els sindicalistes aixecaren barricades a la carretera i s'apoderaren de les centrals de telègrafs i telèfons, a més de continuar la vaga fins el dia 11, i a Campdevàrol la CNT i les JJ.LL. desarmaren els carrabiners i intentaren ocupar l'Ajuntament.⁶⁹

A Olot foren els militants del BOC els que dirigiren, de fet, el moviment, com informava el setmanari d'Acció Catòlica: «*La iniciativa aquí, almenys pràcticament, no fou dels elements addictes a la Generalitat sinó del Bloc Obrer Camperol*». ⁷⁰ Van ser els bloquistes els que paralitzaren la població i van assaltar la impremta de la publicació carlina *La Tradició Catalana*, tot cremant-ne l'edició. Els comunistes van tancar tots els comerços, clausuraren el local de la Joventut Carlina i s'enfrontaren amb les forces de la Guàrdia Civil que arribaven a Olot.⁷¹

Als principals nuclis industrials d'Osona, la mobilització obrera anà des de l'estricta vaga fins a l'acció revolucionària obertament insurreccional. A Manlleu fou substituït l'Ajuntament per un consell format per Esquerra, USC, l'Agrupació Socialista-UGT i els sindicats d'oposició, i el dilluns 8 es produïren enfrontaments entre els revolucionaris i les forces de la Guàrdia Civil, que es dirigien a la població veïna (Torelló).⁷² A Torelló els fets d'octubre adquiriren un altre caràcter de la mà del Sindicat d'Oposició. S'hi constituí un comitè revolucionari que paralizà fàbriques; els revolucionaris es presentaren a l'Ajuntament, destituïren l'alcalde, que quedà detingut, i també van detenir diversos veïns. Uns 200 revolucionaris assaltaren una fàbrica agafant armes i van arrencar els rails a l'estació de trens. El coronel del terç de la Guàrdia Civil explicà així al ministre de la Guerra el que hi havia passat: «*los revoltosos perfectamente armados obstruyeron carreteras y parapetados barricadas esperaban paso fuerza para agredirla y colocaron puente Manlleu sobre rio Ter abundante dinamita con proposito volarlo caso necesario*». ⁷³ Fou necessària una companyia del terç de Melilla per aixafar la insurrecció. A la capital d'Osona la mobilització obrera no superà la vaga general, que s'allargà durant cinc dies.

Com hem assenyalat, l'estratègia de l'Aliança Obrera de pressionar el govern configurà una realitat insurreccional fonamentada en l'acció conjunta dels militants obrers i les autoritats de la Generalitat i els ajuntaments de l'Esquerra. En aquesta situació, les forces obreres van tenir una activitat clarament insurreccional, però no aconseguiren imposar-se a les autoritats de la Generalitat i l'Esquerra. Aquesta fou la situació que es produí, amb graus d'intensitat diversos, a Lleida, Tarragona i Girona. A Lleida, el dia 5 la ciutat quedava totalment aturada i els

⁶⁹ *Pretaria*, 21 d'octubre de 1934, pp. 4-5, i *La Vanguardia*, 30 de gener de 1936, p. 7.

⁷⁰ *El Deber*, 13 d'octubre de 1934, p. 628.

⁷¹ ACTS. Sala Sexta, l. 35.541. 487. Pelegrí Serrat Estruch. Expediente de indulto de la pena de 2 años y 4 meses de prisión correccional, 5 de juliol de 1935.

⁷² *Manlleu. Portantveu setmanal de la vila*, 14 d'octubre de 1934, pp. 4-5.

⁷³ AGMAV, c. 9, cp. 10, doc. 1/68.

aliancistes armats ocupaven els accessos. L'AO ocupà Ràdio Lleida i aparegué el periòdic *Rebel·lió*, «òrgan de la revolució», que regulava la provisió d'articles de primera necessitat i cridava a estendre el moviment revolucionari. S'hi constituí un comitè revolucionari amb membres del BOC i l'Agrupació Socialista-UGT, i els ferroviaris formaren el seu propi comitè revolucionari.⁷⁴ El dia 6, els militants de l'AO continuaven controlant la ciutat. Poc després de la proclamació de Companys, tant l'alcalde com el comissari de la Generalitat proclamaren l'Estat Català i la nit del mateix dia es produïren accions de caràcter anticlerical contra els franciscans, amb diverses detencions i dos religiosos ferits.⁷⁵

Els aliancistes acudiren a la comissaria de la Generalitat per tal d'aconseguir armes, sense resultat, fins que, segons els socialistes, «*las fuerzas de A. O. entraron en peso en la Generalitat y se apoderaron de las armas*». Amb l'armament de la comissaria van combatre l'exèrcit fins a les set de la matinada, juntament amb alguns militants d'Esquerra i diversos guàrdies d'assalt. L'Aliança Obrera, tot i fer-se amb el control de la ciutat no aconseguí prendre la iniciativa a les autoritats de la Generalitat per la manca de mitjans, sobretot d'armes, i per la inexistència d'una estratègia insurreccional definida. Això darrer és el que la Federació Local de Sindicats Únics retreia als octubristes en fer la valoració del moviment: «*no pensaron ni un solo momento en las posibilidades revolucionarias que ofrece la provincia de Lerida. No se molestó en modo alguno a ningún fascista, ni hubo deseos de proceder contra ellos*».⁷⁶

A Tarragona, piquets d'obriers van fer efectiva la vaga general. L'AO, formada pel PCC, BOC, Agrupació Socialista, Federació Local de Societats Obreres i UGT, constituí el comitè revolucionari. La pressió dels aliancistes aconseguí que alguns sindicats de la CNT es veiessin obligats a secundar la vaga, com el sindicat petrolífer.⁷⁷ La circulació ferroviària fou paralitzada i la comunicació telefònica, tallada. La mobilització obrera es concretà en la convocatòria i el manteniment de la vaga general fins el 8 d'octubre. Els ugetistes tarragonins foren ben clars a l'hora de valorar el perquè de la seva minsa activitat «*se carecia de medios materiales para una actuación eficiente, así como de los medios economicos que hubieran permitido la adquisición del material adecuado para realizar tal empresa*».⁷⁸ A Girona, la mobilització obrera fou força similar, tot i que amb menys intensitat per l'escas-

⁷⁴ Fundació Pablo Iglesias (FPI), Movimiento Revolucionario de Octubre, 1934. Informes reservados de los Comites Revolucionarios de provincias contestando a la circular de la UGT sobre la Revolución de Octubre de 1934. Lleida, 10 d'abril de 1936. Una bona explicació dels fets d'octubre a les comarques de Lleida, a J. Barrull: *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*, L'Avenç, Barcelona, 1986, pp. 386-411.

⁷⁵ ACTS. Sala Sexta, I. 35.542. 142, causa núm. 223 de 1934 procedente de la Auditoria de guerra de la 4ª División Orgánica en recurso. Antonio Rey Cascales.

⁷⁶ FAL. Archivo de Amsterdam. 68A-68B. CRT de Cataluña. FLSU de Lérida.

⁷⁷ AHN- Sección guerra civil. PS. Barcelona 1944. Al Congreso Nacional Petrolífero. Informe de la sección de Tarragona octubre 1934-julio 1936.

⁷⁸ FPI. Movimiento Revolucionario de Octubre, 1934. Informes reservados de los Comités Revolucionarios de provincias contestando a la circular de la UGT sobre la Revolución de Octubre de 1934. Tarragona.

setat de conflictes obrers. Els vaguistes de l'AO, el dia 5 van aconseguir tancar els comerços i fàbriques. A la nit l'Aliança Obrera organitzà una manifestació que assaltà el local del Partit Radical. El dia 6 l'atur fou generalitzat i uns 400 obrers ocuparen l'estació de trens i pararen la circulació.⁷⁹ A les nou de la nit, des de l'Ajuntament, es proclamà l'Estat Català i a partir d'aquest moment l'acció dels obreristes es concentrà a participar en la resistència armada a l'exèrcit des de la comissaria de la Generalitat.⁸⁰

El moviment vaguístic i els elements insurreccionals es van estendre en totes aquelles poblacions de Catalunya on el moviment obrer hi tenia cert pes específic i on aquest havia aconseguit certa capacitat organitzativa; en aquelles comarques on la preponderància del moviment insurreccional va correspondre als rabassaires, els obrers actuaren amb aquests. L'activitat dels treballadors en les jornades d'octubre va configurar una realitat de la insurrecció catalana que, lluny de la proclama governamental de Companys, es definí per un alt grau de violència social i política i per la centralitat d'uns objectius i pràctiques socialment revolucionàries i antifeixistes.

CONTRA EL CACIC, L'USURER I EL PROPIETARI⁸¹

Com han considerat Ramon Arnabat i Ricard Vinyes, els rabassaires i pagesos pobres es llençaren de manera massiva a participar en la insurrecció. A les comarques vitivinícoles amb forta implantació de l'UdR la mobilització dels pagesos pobres i rabassaires configurà el segon pilar de la dimensió social dels fets d'octubre.⁸² Els rabassaires llegiren la proclamació de l'Estat Català de Companys com el moment en què podien avançar a fons en la pràctica social i política assajada per millorar les seves condicions, que s'havia fonamentat en la confrontació amb els propietaris agraris i l'església, la Guàrdia Civil i en un repertori de pràctiques mobilitzadores que anaven des de la manifestació fins al control de les societats locals.

Al Penedès, el Baix Llobregat, el Vallès, el Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre els pagesos s'abocaren al projecte reformador republicà, utilitzant les lleis reformadores de contractació i regulació d'accés a la terra. Aviat van entendre que el compliment de la «justícia republicana» passava tant per l'ús de la nova legis-

⁷⁹ *Avant*, 7 (1934), p. 2.

⁸⁰ Per als fets d'octubre a Girona, vegeu J. Clara: «Girona 1934: revolta urbana i resistència fugaça», *Plecs d'Història Local*, 54 (1994), pp. 36-39.

⁸¹ El dirigent rabassaire Nònit Puig afirmà que l'ambició republicana dels rabassaires i pagesos pobres significava «substreure's a la influència del cacic, escapar de les urpes de l'usurer, del propietari, del capellà, de l'intermediari». N. Puig: *Què és la Unió de Rabassaires?*, NAGSA, Barcelona, 1935, p. 97.

⁸² R. Vinyes: *La Catalunya...*, cit., p. 99 i R. Arnabat: «El 6 d'octubre a l'Alt Penedès: un episodi de la lluita social al camp», *L'Avenç*, 187(1994), pp. 40-43. He d'agrair a Ramon Arnabat les indicacions sobre els fets d'octubre de 1934 al Penedès.

lació com per una mobilització col·lectiva, que per la força dels fets fes avançar les seves reivindicacions.⁸³ Al Penedès fou on la insurrecció, amb un moviment obrer inserit en una realitat fortament agrària, es caracteritzà més clarament per contenir tot un seguit d'elements revolucionaris.

El 5 d'octubre la vaga a Vilafranca fou massiva. El programa de l'Aliança Obrera era ben explícit: República catalana, la terra per als pagesos i empresonament dels isidristes que van anar a Madrid.⁸⁴ Patrulles d'obrers, pagesos i sometents escorcollaren domicilis, sobretot de propietaris, per apoderar-se d'armes, registraren la seu de la Lliga i van fer detencions. La vaga s'estengué a bona part de les poblacions de l'Alt Penedès i els vaguistes es van concentrar a Vilafranca. El comitè revolucionari confiscà el Centre Agrícola on es van penjar, com a l'Ajuntament, les banderes dels rabassaires, la roja, roig i negra i l'estelada. L'alcalde proclamà l'Estat Català i poc després una nombrosa manifestació apedregava i registrava els locals de la Lliga, del Partit Radical i d'Acció Catòlica. Cap a les deu de la nit s'inicià la crema d'esglésies. En total, tres capelles, part d'un claustre i la basílica. Només se'n salvà un col·legi religiós perquè els octubristes volien convertir-lo en escoles populars.⁸⁵ El dia 7, carrabiners i Guàrdia Civil entraren a la vila i es produïren enfrontaments amb els octubristes. Membres de la FAI es presentaren a l'Ajuntament i desarmaren violentament els sometents. La resistència a la Guàrdia Civil, la protagonitzaren els bloquistes i els anarquistes, tot i que ràpidament hi van abandonar.⁸⁶ Tot i l'aparent aixafament de la insurrecció, encara l'11 d'octubre el jutge de primera instància envià a Domènec Batet tres telegrams exposant que tot i que la tranquil·litat era absoluta «*quedan grupos sospechosos habiendose oido algunos tiroteos*», i demanava un destacament militar pel divendres 12 en motiu del mercat a Vilafranca ja que «*es mercado de toda la región rabassaire reuniendose más de mil quinientos carros [...] con campesinos de toda la comarca y como que aunque apaciguados todavía queda algo de resistencia pasiva*», i insistia a demanar la força militar a l'hora de mercat per aconseguir la «*pacificación definitiva*».⁸⁷

A banda dels focus insurreccionals, resulta significativa la preocupació amb què les classes dominants percebién la mobilització pagesa, que es mostra en concepcions com *la región rabassaire* o *l'elemento campesino* expressades pel jutge

⁸³ El gener de 1933 el Sindicat Bisbalenc de Treballadors de la Terra enviava al conseller Antoni Xirau una carta en què demanaven la implantació d'una nova llei d'arrendaments. Els pagesos hi exposaven que «els nostres associats es pregunten amb raó, perquè la República no arriba als camps a implantar la Justícia Republicana». AHN-Sección Guerra Civil. PS. Barcelona, 1444.

⁸⁴ *Penedès Republicà*, 10 d'octubre de 1934, p. 2.

⁸⁵ Diversos testimonis sobre la crema, a E. Tomàs, J. Ferret: *Cal que sapiguen de nosaltres... Vilafrancins al front i al camp de concentració 1936-1943*, Vilafranca, Ajuntament de Vilafranca, 2006, pp. 21-23, 78-80, 102-103 i 216-217.

⁸⁶ AHN- Sección Guerra Civil. PS. Barcelona, 151.

⁸⁷ ACAP. Ajuntament de Vilafranca del Penedès. Expedients de Governació 1890-1941. Alcaldia. Disposicions.

vilafranquí. La insurrecció d'octubre era la culminació de la mobilització rabassaire que el setmanari *Baix Penedès* havia caracteritzat com un *animal desbocat*, i que l'agost de 1932, en la manifestació de més de mil pagesos a Vilafranca, havia generat un autèntic pànic de classe als propietaris agraris.⁸⁸ Al Vendrell, la vaga general va tenir un gran seguiment el dia 6, s'aturà el trànsit ferroviari i s'intentà volar el pont de la via fèrria produint-se un «inusitat moviment de gent amb armes que circulava pels nostres carrers».⁸⁹ El 9 d'octubre continuà la vaga encapçalada pels rabassaires, la Societat d'Oficis Varis i el BOC, tot i que el dia abans el poble havia estat ocupat pels carrabiners. Si al Vendrell el moviment no passà de la vaga general, en altres municipis com Sant Jaume dels Domenys, aquest mostrà tota la seva radicalitat, dirigida contra l'església. En aquesta localitat, els rabassaires governaven el municipi i protagonitzaren en solitari la insurrecció. El 6 d'octubre s'hi incendià l'església i a l'Ajuntament s'hissaren les banderes roja, estelada i la republicana. Diumenge s'assaltà la casa rectoral i fou constituït un tribunal popular que interrogà els dos capellans, sense prendre cap decisió. L'església quedà del tot malmesa i un cop coneguda la capitulació del govern català, els insurrectes es diluïren. Els atacs a l'església van ser un dels elements centrals de la insurrecció a la regió rabassaire. A Castellví de la Marca i als Monjos les accions anticlericals van ser també les que caracteritzaren el moviment.⁹⁰

Com hem apuntat, la participació dels rabassaires en les jornades d'octubre es concretà en l'ús de la violència política contra els propietaris agraris que havien obstaculitzat l'aplicació de les polítiques reformadores. A Sant Sadurní la repressió contra els propietaris marcà l'inici dels fets d'octubre. Els revolucionaris van empresonar quinze dels propietaris agrícoles més significats. S'hi van escorcollar domicilis i es requisaren armes. Hi participaren activament en la insurrecció els rabassaires, l'Esquerra, el Sindicat Únic, la Societat Obrera Agrícola i alguns membres del PCC.⁹¹ El 7 d'octubre l'exèrcit ocupà els accessos al poble i envià un emissari a negociar la rendició i l'alliberament dels empresonats. Des de Gelida, rabassaires i membres de l'Esquerra requisaren diversos camions i es dirigiren armats a Martorell per anar cap a Barcelona, com succeí també a Sant Pere de Riudebitlles i Sant Quintí de Mediona.⁹² En altres municipis la insurrecció

⁸⁸ *El Baix Penedès*, 22 de setembre de 1934, p. 1.

⁸⁹ *El Baix Penedès*, 13 d'octubre de 1934, p. 5.

⁹⁰ *El Baix Penedès*, 13 d'octubre de 1934, p. 5. N. Jané Orpí: *La Lluita per la terra al Penedès de la II República*, treball inèdit II beca Penedès de Recerca Històrica, p. 77. Arxiu Comarcal del Baix Penedès. Ajuntament de Sant Jaume dels Domenys. Acta del Consell Municipal, 8 d'octubre de 1934, Arxiu Municipal de Castellví. Resgiste de sortida de correspondència. 1933-1935, i R. Arnabat: *La gent...* Santa Margarida i els Monjos, Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos, 1993, pp. 270-271.

⁹¹ C. Querol i Rovira: «Visca Marc Mir! De l'Homenatge de 1905 al greuge de 1936», *El 3 de vuit*, 27 de maig de 2005, p. 23, i Arxiu Municipal de Sant Sadurní, Acta del Consell Municipal, 18 de febrer de 1936.

⁹² A. Guiu: *República, guerra i postguerra a Gelida*, Vilafranca, El 3 de vuit/Ajuntament de Gelida, 2006, pp. 69-75, i *La Vanguardia*, 14 d'octubre de 1934.

també es féu present de la mà dels rabassaires que convocaven la vaga, la feien efectiva i s'apoderaven de l'Ajuntament.⁹³

A Subirats, on l'hegemonia rabassaire era absoluta, el sindicat rabassaire, l'Esquerra i l'USC proclamaren l'Estat Català. El 21 d'octubre els rabassaires hi protagonitzaren diverses mobilitzacions amb violència i s'apoderaren del poble; de fet les jornades d'octubre s'estengueren fins el dia 21 quan l'exèrcit ocupà el poble. Fou a Sant Pere de Ribes on la violència política en contra dels propietaris assolí un grau més elevat de contundència, i resultà mort un propietari membre del consell directiu del *Partido Agrario Español*, que el 7 d'octubre els rabassaires van rebre a la seva finca a trets.⁹⁴

Més enllà del Penedès, l'Ajuntament de Martorell també fou assaltat pels rabassaires. Com s'expressava al ple de l'Ajuntament de 9 d'octubre, el Sindicat Vitícola s'havia convertit en «un focus de rebel·lió permanent».⁹⁵ En altres pobles del Baix Llobregat, com Molins de Rei, els rabassaires prengueren part activa tallant la carretera amb barricades, i des de diverses poblacions es traslladaren a l'Hospitalet per anar a Barcelona a defensar el govern; al Vallès es produí una mobilització similar en municipis com Rubí, Mollet i Sant Cugat.⁹⁶

Al Camp de Tarragona la dinàmica insurreccional seguí unes pautes similars a les del Penedès. A Valls, els pagesos van tenir un paper dirigent, integrats a l'AO.⁹⁷ L'atur fou absolut i els aliancistes llençaren proclames contra el feixisme i per la República Socialista Catalana. L'AO organitzà una assemblea, amb una participació molt activa els pagesos cenetistes, que acordà: l'expropiació de la terra dels terratinents, l'expulsió de la República Catalana dels ordes religiosos i la reducció de la jornada laboral a sis hores. El 8 d'octubre els aliancistes continuaren amb la vaga, van proclamar l'Estat Català i van ocupar l'Ajuntament, apoderant-se de gran quantitat d'armes i intentant assaltar la caserna de la Guàrdia Civil. Per la tarda arribaren les forces militars de Tarragona i la insurrecció quedà sufocada tot i que el dia 9 la vaga encara fou general.⁹⁸

Segons el coronel del tercer terç de la Guàrdia Civil, a «*Montbrió, Monferrí, Salomo y Ulldemolins se declaro comunismo libertario apoderandose Ayuntamiento*». Més que la proclamació del comunisme llibertari, en alguns d'aquests pobles el que es produí fou una insurrecció pagesa encapçalada activament per elements comunistes.⁹⁹ En pobles com Porrera, Gratallops, i Selva del Camp, els comi-

⁹³ *Recull d'històries de Sant Cugat Sès Garrigues*, Ajuntament de Sant Cugat Sès Garrigues, 2008, p. 42.

⁹⁴ *La Vanguardia*, 9 d'octubre de 1934, p. 15.

⁹⁵ Arxiu Municipal de Martorell. Acta del ple municipal, 9 d'octubre de 1934.

⁹⁶ Vegeu R. Batalla: *Els Casinos republicans: política, cultura i esbarjo. El Casino de Rubí, 1884-1939*. PAM, Barcelona, 1999, p. 133, i C. Pi: «Un rabassaire a l'alcaldia, Feliu Tura» *Notes*, vol. 4, 1990, pp. 51-79.

⁹⁷ L'Aliança Obrera a Valls estava integrada per UdR, USC, FSL, el BOC i la Federació Local de Sindicats Únics. *Combate*, 17 de març de 1934, p. 5.

⁹⁸ *El Temps*, 13 d'octubre de 1934, p. 2.

⁹⁹ AGMAV, c. 17, cp. 8, doc. 1/1.

tès de l'AO proclamaren la República Catalana i controlaren els municipis.¹⁰⁰ A Ulldemolins fou destituït l'alcalde i proclamat l'Estat Català. L'alcalde i diversos propietaris hi van ser empresonats i es va publicar un ban segons el qual qui no complís les ordres del comitè revolucionari seria afusellat.¹⁰¹ Al Morell, quan els revolucionaris intentaven incendiar l'església, van apunyalat el capellà, que acabà morint.¹⁰² A Sarra, l'alcalde de l'Esquerra i militants del BOC atacaren diverses capelles i símbols religiosos. Hi van detenir al capellà i diversos propietaris, van proclamar l'Estat Català i foren requisats automòbils i armes.¹⁰³ Per acabar, a les Terres de l'Ebre es produïren diversos actes de sabotatge,¹⁰⁴ però fou a l'Horta de Sant Joan on la insurrecció adquirí més virulència. El comitè revolucionari, amb diversos membres de l'Esquerra, va ocupar l'Ajuntament i va assaltar la caserna de la Guàrdia Civil, on va detenir el sergent i un guàrdia. Així mateix, s'hi escorcollaren domicilis i fou mort el farmacèutic.¹⁰⁵

REFLEXIONS FINALS: DIVERSES RESPOSTES A UNA AMENÇA

En els fets d'octubre de 1934 es van fer presents pràctiques, expectatives i projectes socials i polítics de caràcter divers, en alguns casos oposats. L'octubre català fou una acció de força del govern de la Generalitat per restablir i aprofundir en la direcció reformadora inicial de la República, en coexistència amb l'estratègia separatista del sector nacionalista, però al mateix temps fou una insurrecció social de caràcter generalitzat protagonitzada pels rabassaires i pagesos pobres i un sector significatiu de la classe treballadora amb tot un seguit d'elements revolucionaris i un fort component antifeixista, per l'impacte del que havia esdevingut a Àustria i Alemanya.

Es tractava de diverses respostes, amb lògiques diverses, a l'amenaça possible, vista com a tal, de l'eliminació de la República democràtica i l'autonomia catalana, de l'aniquilació del moviment obrer i dels inicis d'un Estat corporatiu. La interacció entre aquestes no trobà cap punt en comú que fes possible travar-les cap a un mateix objectiu. L'èxit de l'estratègia d'una part del govern de la Generalitat implicava el fracàs de l'estratègia separatista dels nacionalistes, i el triomf d'aquesta darrera anava aparellat a l'enfonsament de la insurrecció obrerista

¹⁰⁰ AHPCE. Documentos PCE, r. XII, ap. 157. Datos sobre la actividad del P. en diversas localidades de Cataluña. Reus y comarca.

¹⁰¹ *La Humanitat*, 30 de novembre de 1935, p. 8; AHPCE. Tesis, manuscritos y memorias; J. Banqué: *Comunistas y catalanes. Memorias*, Moscú, 1963, pp. 108-110.

¹⁰² *La Vanguardia*, 16 d'octubre de 1934, p. 27; Costa i Sabaté: *La veritat...*, cit., pp. 69-77.

¹⁰³ ACTS. Sala Sexta, l. 35.554. 64. Josep Roselló Rasanés. Expediente de indulto de la pena de 2 años. 6 de febrer de 1936.

¹⁰⁴ Per a Ulldecona, vegeu F. Itarte: «Els fets d'octubre de 1934», *Raïls. Butlletí del Centre d'Estudis d'Ulldecona*, 1 (1993), pp. 19-40, i per a Móra, AGMAV, c.17, cp. 8, doc. 1/1.

¹⁰⁵ AGMAV, c.17, cp. 8, doc.1/1; *La Humanitat*, 28 de setembre de 1935, p. 8.

i rabassaire. Aquesta correlació negativa explica, en termes generals, la fallida de l'octubre català.

Tant el moviment insurreccional com la repressió posterior van posar els fonaments per la força dels fets del frontpopulisme que s'anà gestant al llarg del 1935. Republicans catalanistes, nacionalistes, rabassaires, mercantils, obrers fabrils, socialistes, comunistes i, fins i tot, anarcosindicalistes s'havien trobat mobilitzant-se contra la deriva antirepublicana, l'amenaça anticatalana, la reacció patronal i el conservadorisme catòlic. Contra tot allò que alguns qualificaven el 1934 com a feixisme i que el juliol de 1936 nodrí el cop d'Estat militar i feixista contra la República.

Si la repressió als octubristes fou l'element catalitzador del rearmament polític de la dreta no republicana, l'experiència insurreccional d'aquells que des de la base esdevingueren el suport social de la insurrecció «oficial», tot i el fracàs i els retrets, fou per si mateixa un dels elements constitutius del frontpopulisme i l'antifeixisme a Catalunya.